

Љупчо АРСОВ

СОЗДАВАЊЕТО И РАЗВОЈОТ НА КОМУНИСТИЧКАТА ПАРТИЈА НА МАКЕДОНИЈА*

„Создавањето на Комунистичката партија на Македонија претставува пресвртница во животот на Македонија и крупен датум во историјата на нашето револуционерно движење. Со тој чин е конституирана најнапредната сила во историјата на народот и народностите на Македонија, се крунисаа напорите и жртвите што ги дадоа нејзините најдобри синови во борбата за национално и социјално ослободување, за македонската преродба. Создадени се условите-идеалите на Илинден, како и на многу востанија и напори пред него и по него, да се претворат во дело. Македонскиот народ и неговите најсвесни сили решија борбата за својот опстанок, за националниот идентитет и за иднината неотповикливо да ја здружат со борбата на другите народи на Југославија, под знамето на Комунистичката партија на Југославија. Македонија најпосле престана да биде предмет на туѓи хегемонистички спогодувања и по вековната борба и страдања го афирмира своето национално битие.

Ставајќи се несебично на чело на борбата против фашистичките окупатори, во која загинаа илјадници најдобри членови на Партијата, на СКОЈ, комунистите на Македонија чесно го исполнија долгот спрема сопствениот народ и другите народи на Југославија. Се покажа дека само Комунистичката партија на Македонија, како составен дел на Комунистичката партија на Југославија, имаше сили и способности да пристапи кон остварувањето на историските стремежи и интереси на македонскиот народ“¹⁾ (Тито).

* Прв дел од рефератот поднесен на научниот собир „Основањето и развојот на Комунистичката партија на Македонија“, Скопје 1, 2, 3 XI 1979.

¹⁾ Од поздравното писмо на Претседателот Тито до ЦК на СКМ по повод 30-годишнината од создавањето на КПМ.

Комунистичката партија на Македонија, како интегрален дел на Комунистичката партија на Југославија, е формирана во текот на Народноослободителната војна, на 19 март 1943 година во Тетово.²⁾ Тој чин претставува вонредно значајна дата во историјата на национално ослободителната и класно револуционерната борба на македонскиот народ. Со тоа уште еднаш е потврден принципиелниот став на КПЈ по националното прашање и во тој контекст ставот за самобитноста и националниот идентитет на македонскиот народ. Всушност, овој акт значеше и целосна реализација на одлуката донесена на Четвртата земска конференција на КПЈ, одржана во Љубљана во декември 1934 година, за формирање на комунистички партии на Хрватска, Словенија и Македонија.³⁾ Тоа едновременно беше и израз на нараснатите револуционерни сили, на зрелоста и способноста на организацијата на КПЈ во Македонија, на македонските комунисти и на македонскиот народ, што несомнено се потврдуваа со успешната одбрана на политичката линија на КПЈ и организирањето на оруженото востание и со веќе постигнатите успеси во Народноослободителната борба против германо-италијанските и бугарските окупатори. Создавањето на КПМ ја потврди и натаму забрза афирмацијата на политиката на КПЈ по националното прашање кај широките демократски и напредни маси на македонскиот народ.

Формирањето на Комунистичката партија на Македонија и првиот Централен комитет во тоа време за партиската организација значеше силен поттик за нејзиниот натамошен развој, за јакнењето на одговорноста на партиското и военото раководство во Македонија.

Од името на ЦК на КПЈ, во својство на делегат на ЦК на КПЈ и на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ и ополномошник на другарот Тито, одлуката за формирањето на комунистичката

²⁾ Во историографијата на КПМ за дата на нејзиното формирање е земен денот кога е одржан и Првиот состанок на ЦК на КПМ во Тетово.

³⁾ Одлука за Извештајот на Централниот комитет и задачите на Партијата глава VII, точка 6, гласи: „За да се зајакне борбата против националистичкото влијание и да се олесни и забрза развојот на сопствениот кадар од редовите на работници кои им припаѓаат на угнетените народи. Конференцијата донесува одлука во рамките на КПЈ да се основаат КП на Хрватска и КП на Словенија и во најблиска иднина КП на Македонија. Интернационалистичкиот карактер, партиската политика и организационото единство на Комунистичката партија што дејствува на територијата на државата Југославија, со оваа одлука не ќе ослабнат, бидејќи КП на Хрватска и КП на Словенија ќе се составни делови на КП на Југославија, ќе имаат претставници во нејзините редови и ќе му се потчинуваат на заедничкото раководство на ЦК на КПЈ. Конференцијата донесува одлука во најскоро време да се спроведат конгресите за конституирање на КП на Хрватска и КП на Словенија“.

(Историски архив на КПЈ, том II стр. 230—231).

партија на Македонија ја пренесе Светозар Вукмановиќ-Темпо, на Првата седница на ЦК на КПМ во Тетово на 19 март 1943 година. Тој тоа го чини по договор и во согласност со членовите на покраинското партиско раководство, партиските активисти и инструкторот на ЦК на КПЈ Добривоје Радосављевиќ-Орце. По изнесувањето на одлуката на ЦК на КПЈ за создавање на Комунистичката партија на Македонија, на состанокот на кој присуствувале Страхил Гигов, Кузман Јосифовски, Цветко Узуновски и Светозар Вукмановиќ, утврден е составот на првиот Централен комитет според договорот постигнат во консултациите извршени во Скопје.⁴⁾ Во првиот Централен комитет се: Лазар Колишевски, секретар, Мара Нацева — организационен секретар, и Страхил Гигов, Кузман Јосифовски, Цветко Узуновски и Бане Андреев — членови. Потоа е одржан и првиот состанок на Централниот комитет, на кој се расправа за политичката ситуација во Југославија и во Македонија, а потоа и за мерките што треба да се преземат во поглед на реорганизацијата на Партијата и военото раководство и за формирањето на нови и зајакнувањето на постојните партизански одреди. На овој состанок се донесени следните одлуки: за реорганизација на партиската организација и формирање на 5 обласни комитети; за превземање поостри мерки против колебливи и опортunistички елементи во Партијата; за позасилена работа во создавањето на единствен народноослободителен фронт; за зајакнување на постојните и формирање нови партизански одреди и пренесување на главните сили на ослободителното движење на територијата под италијанска окупација, излегување на раководствата на Партијата и вооружените сили на терен; реорганизација на Главниот штаб на НОВ и ПОМ и создавање на пет оперативни зони. На состанокот е подвлечена ориентацијата дека во тој момент основна задача на партиската организација и нејзиното раководство, како и на Главниот штаб, е да се засилат напорите за развивање на оружената борба против окупаторите. На крајот, за извршување на поставените задачи на состанокот е потврден распоредот на раководните кадри по областите*).

⁴⁾ Д-р Велимир Брезовски: Ослободителната војна во Македонија во 1943 година, Скопје 1971, стр. 73—76.

* а) Со оглед дека не постојат изворни документи и податоци за текот на првата седница на ЦК на КПМ, приказот е изготвен врз основа на податоците што се наоѓаат во документот — записник од вториот состанок на ЦК на КПМ, одржан во Лопушник на 4 и 5 мај 1943 година, во кој скоро по овој редослед се прави анализа на поставените задачи пред партиското и военото раководство на Првата партиска област и

Донесените одлуки придонесуваат организацијата на КП на Македонија да ги зацврсти своите редови, да ја засили својата активност меѓу народните маси и да освои уште пошироки позиции во нив, потесно да се поврзе со угнетените маси на народностите и етничките групи кои живеат во Македонија, и на широк фронт да се засили борбата против фашистичките окупатори, што поскоро да се создадат услови за формирање на регуларни единици на Народноослободителната војска на Македонија, а тежиштето на борбата да се прошири на повеќе подрачја на Македонија со цел во најскоро време да се зафати целиот простор.*) Кон тоа придонесе и ориентацијата: партиското и военото раководство да се извлечат од градовите и со оружената борба да раководат од теренот.

Со формирањето на КПМ и Првата седница на ЦК на КПМ и со донесените одлуки настанува нов период во развојот и дејствувањето на Комунистичката партија на Македонија. Притоа, заради подобро разбирање на овие историски настани, потребно е да се укаже на некои значајни моменти:

1. Партиската организација во Македонија во текот на 1941 и 1942 година, се покажа на висината на својата историска задача со совладувањето на своите идејно-политички слабости и недостатоци, па и грешки по однос на оружената борба, како и на пречките што и се правени од страна. По победата извојувана во 1941 година против предавството на секретарот на ПК на КПЈ за Македонија и самовласното припојување на организацијата на КПЈ во Македонија од страна на БРП(к). Многу е значајна 1942 година во расчистувањето на низа такви слабости и девијации, пред сè, во раководството на КПЈ за Македонија. Во првата половина на 1942 година се водат тешки внатрешно-политички борби за доследна примена на партиската линија на КПЈ за оружена борба против окупаторите. Имено, писмата упатени во месец мај до тогашниот ПК на КПЈ за Македонија од бројни партиски организации, (Битола, Прилеп, Крушево, Скопје, Куманово, Струмица, писмата на Мирче Ацев

Првата оперативна зона. За потврда на тоа се користени и мемоарската граѓа и изјавите на одделни партиски и воени раководители.⁵⁾

б) За работа во поедини обласни комитети биле задолжени:

— за Првата област: членовите на ЦК на КПМ — Страхил Гигов, Кузман Јосифовски и Цветко Узуновски, како и членот на Главниот штаб Иван Дојчинов;

— за Втората област: членот на ЦК на КПМ Бане Андреев и Благој Талевски, тогашен секретар на МК во Прилеп;

— за Третата област: Борко Темелковски;

— за Четвртата област: Вера Ацева и Љупчо Арсов;

— за Петтата област: Добрило Радосавлевиќ.

*) Таквата ориентација бргу дава резултати: во Дебарца, Тиквешко, а потем и Кумановско се создаваат центри на вооруженото востание.

5) Записник од II седница на ЦК на КПМ — „Извори“ том I кн, 2, стр. 120.

и Кузман Јосифовски — Питу и други) се гледа колку сериозни биле критиките на политичката ориентација и на дејствувањето на тогашното покраинско партиско раководство, на неговите колебања, опортунизам, неактивност и скршнување од линијата по основното прашање — организирањето и раководењето со оружената борба против окупаторите. Во исто време, во нив се изразува готовноста на членството и на партиските организации за оневозможување на таквите појави и постапки во Партијата. Всушност, во партиската организација се водеше мошне значајна политичка борба против рецидивите на политиката на БРП(к) и против опортунизмот кај дел на кадрите.

Таквата внатрешна борба, овозможи во текот на 1942 година во основа да се надминат слабостите и партиската организација во втората половина на 1942 година тежиштето на својата активност да го стави врз оружената борба против окупаторот. Се разбира, од сето тоа имаше тешки последици, кои мораше да ги преживее, партиската организација во Македонија.

Засилената активност на партиските организации и на комунистите за организирање и раководење со вооружената борба против германо-италијанските и бугарските окупатори и нивните слуги во Македонија, предизвикува жестоки притисоци и удари од страна на целиот репресивен апарат на окупаторите, од една, и засилување на политичката пропаганда и притисоците на великобугарските и Ванчомихаиловистичките експоненти, на дел од македонската буржоазија и чаршијата од друга страна, со цел да се оневозможи разорот на оруженото востание на македонскиот народ за национално и социјално ослободување и одвојување на неговата Народноослободителна борба од Народноослободителната борба на другите народи на Југославија. Окупаторот извонредно е суров во своите удари, а другите му помагаат во ослабувањето и разбивањето на партизанските одреди, на партиските организации, сеејќи сомневање и создавајќи забуна кај дел од народните маси, особено кај градските, дека таквата борба е попуста и дека треба да се чека.⁶⁾ На нив им идат на рака постапките и ставовите на раководството на БРП(к) спрема оружената борба на македонскиот народ против фашистичките окупатори и нивните слуги. Под тежината на таквите удари партиските организации и партизанските одреди трпат големи загуби. Така и во почетоков на 1943 година партиската организација претрпе тежок удар со погубувањето на Мирче Ацев и Страшо Пинџур. Окупаторот анга-

⁶⁾ Реферат од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија по повод 25 годишнината од Октомвриската револуција — „Извори за ослободителната војна и револуција во Македонија 1941—1945“, т. I, кн. I, стр. 388—389.

— Документот бр. 47 — „Зборник докумената и података о НОР Југословенских народа“, т. VII кн. I, стр. 157.

жира големи воени и полициски сили⁷⁾ за разбивање на партизанските одреди и на Народноослободително движење во целина.

Наспроти тоа, организациите на КПЈ во Македонија и македонските комунисти и во таквите тешки моменти од борбата интензивно се готват за нови и поголеми задачи. Тоа се гледа од документите на Покраинскиот комитет издадени во текот на февруари 1943 година⁸⁾, со кои партиските организации и комунистите се насочуваат потесно да се поврзат со широките народни маси и со поголема активност да се борат за создавање единствен и организиран народ.⁹⁾

2. Во поглед на севкупната положба на антифашистичката војна, треба да се има предвид дека во почетокот на 1943 година фашистичките агресори трпат сериозни неуспеси на сите главни фронтови. Силите на антифашистичката коалиција растат и бележат победа по победа. Во тие услови балканскиот простор добива се поголемо стратешко значење. Народноослободителната борба во Југославија се разгорува и, наспроти сите вложени напори на окупаторите и нивните слуги, се зголемува и зацврстува ослободената територија. Првото заседание на АВНОЈ и Титовите зборови во статијата „Националното прашање во Југославија во светлоста на Народноослободителната борба“ отвораат јасна перспектива во однос на тоа за што се борат народите на Југославија, објавувајќи јасно и отворено дека целите на оваа борба се не само истерување на фашистичките окупатори од нашата земја, туку и остварување на националните стремежи за секој народ, нивната рамноправност во новата братска заедница и нови општествени односи во неа.

⁷⁾ „Аспекти на македонското прашање“ од Л. Колишевски, издание „Наша нига“, Скопје 1979 година на стр. 85—86 подвлекува:

„... Окупаторите беа присилени постојано да го наголемуваат бројот на своите дивизии во Македонија, да довлекуваат воени и полициски поткрепувања за водење бесни офанзиви против народот и неговите партизански одреди. Така, бугарската окупаторска V армија го наголеми бројот на своите дивизии од 2 на 4, и тоа во засилен состав, италијанските окупатори доведоа три дивизии, Германците една пешадиска и една воздухопловна дивизија, а потоа квислиншки албански единици, СС и балистички трупи, многубројни специјални полициски одреди, жандармерија, контра чети итн. Не можејќи да најдат опора кај народот, фашистичките окупатори се ориентираа само кон создавање на свој шпионско-политички апарат“ ... „Целиот окупаторски апарат — војска, полиција, администрација — беше спрегнат во борбата против македонскиот народ, та на десет жители на Македонија идеше по еден припадник на окупаторската војска, полиција и придоданиот административен апарат“.

⁸⁾ Директивно писмо од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија до месниот комитет на КПЈ во Прилеп — „Извори...“, т. I кн. 2 стр. 63.

⁹⁾ Упатство од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија до месните комитети на КПЈ — „Извори...“, т. I кн. 2, стр. 104.

Во таквата општа констелација се зголемува и стратешкото значење на југоисточното подрачје на Југославија (Јужна Србија, Косово и Македонија) за општата борба против фашизмот, како и за натамошниот развиток на Народноослободителната борба. Тоа бараше многу побрзо да се проширува оружјената борба против окупаторите и на овој простор да се создадат сили, кои ќе бидат способни да му задаваат уништувачки удари на окупаторот, дотолку повеќе што на тој простор се наоѓаат главните комуникации во правец север-југ, кои што беа од вонредно значење за воените сили на окупаторот. Овој факт отвораше нова димензија на НОБ во Македонија и пред партиската организација поставуваше нови задачи и одговорности.

3. Во рамките на концепцијата на комунистичката партија на Југославија за обезбедување единствена стратегија на НОБ и социјалистичката револуција на целото подрачје на земјата, раководството на КПЈ, практикуваше да испраќа искусни кадри на оние места каде што во одредено време беше најпотребно да се зајакне партиската организација, да се поттикнат и организираат партиските сили и масите за непосредни акции и да се засили револуционерната борба. Таквата практика раководството на КПЈ ја негуваше уште од времето меѓу двете светски војни, а ја интензивира во текот на Народноослободителната војна. Бројни се примерите од тој вид во дејствувањето и развојот на КПЈ*). Таквата практика на раководството на КПЈ, особено во текот на НО војна, се покажа неопходна и извонредно корисна зашто на тој начин се пренесуваа искуствата и се премостуваа тешките услови на врски и непосредно раководење од страна на ЦК на КПЈ со партиските организации и вооружената борба против окупаторите.

Светозар Вукмановиќ-Темпо доаѓа во Македонија кон крајот на февруари 1943 година¹⁰). Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија и македонските комунисти неговото доаѓање го поздравуваат и прифаќаат како израз и посебна грижа на ЦК на КПЈ и на другарот Тито за да се поттикне и уште повеќе и побрзо да се развива Партијата и вооружената борба во Македонија. Во него македонското партиско раководство и севкупното членство на Партијата гледаа претставник на ЦК на КПЈ и на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ, а посебно и ополномош-

*) На пример, ЦК КПЈ испраќаше свои делегати: во ЦК на КП на Хрватска, Владо Поповиќ; во ПК на КПЈ за Босна и Херцеговина Исо Јовановиќ за секретар; во Црна Гора делегира член на Политбиро на ЦК на КПЈ, во ПК на КПЈ за Македонија како делегат е испратен Драган Павловиќ, за инструктор Добривоје Радосављевиќ, а Светозар Вукмановиќ како делегат на ЦК на КПЈ и на Врховниот штаб на НОВ и ПОЈ и ополномошник на другарот Тито.

¹⁰) По некои податоци на 25 февруари 1943 година.

ник на другарот Тито. Затоа со полна готовност ги примам неговите предлози, сутестии и акции. Темпо пак можеше да се потпре на најактивните сили на Партијата во Македонија и заедно со нив да придонесе не само да се дорасчистат спорните прашања, туку и многу да стори за доследно остварување политиката на КПЈ и забрзано развивање на Народноослободителната борба во Македонија.

По доаѓањето во Скопје, Светозар Вукмановиќ се информира за положбата во партиската организација и за оружената борба во Македонија, со партиското раководство ги анализира постојната состојба, прашањата и проблемите кои се поставуваат во тие услови, и се договараат за низа неопходни одлуки и мерки од политички, организационен, воен и акционен карактер. На тие договарања се расправа и за создавањето на Комунистичката партија на Македонија, како составен дел на Комунистичката партија на Југославија¹¹⁾ дека тоа е неопходна претпоставка за натамошно забрзано развивање на оружената борба и за уште потесно поврзување на Партијата со демократските и напредните народни маси. Таквата потреба и тоа барање во партиската организација во Македонија се истакнувани и пред доаѓањето на Светозар Вукмановиќ.*)

*) Така, прогласот на ПК до македонскиот народ по повод 7 ноември 1942 година е потпишан со „Покраинскиот комитет на Комунистичката партија на Македонија“¹²⁾. Добриов Радосављевиќ во едно писмо¹³⁾ тоа го образлага како инсистирање на сите членови на ПК, од што може да се заклучи дека таквото инсистирање нема врска со било какви автономистички тенденции во партиското покраинско раководство за одвојување од КПЈ и дека тоа не може да се изедначува со тенденциите за издвојување на партиската организација во Македонија од составот на КПЈ, на што повеќе пати дотогаш инсистирала БРП(к)¹⁴⁾, а уште помалку со оние „автономистички тенденции“ кои што ги истакнуваат непријателите на македонскиот народ — Ванчо Михајлов, Чкатров, Китинчев, Гузелов и други.

¹¹⁾ Извештај од Светозар Вукмановиќ, делегат на ЦК на КПЈ, до Централниот комитет на КПЈ, „Извори...“, т. I, кн. 2 стр. 188—189.

¹²⁾ Проглас од Покраинскиот комитет на КПЈ за Македонија до македонскиот народ, „Извори...“ т. I, кн. 1, стр. 382.

¹³⁾ „Писмо од Добриов Радосављевиќ, инструктор на ЦК на КПЈ, до Централниот комитет на КПЈ“, „Извори...“ т. I, кн. 1, стр. 396.

— Добриов Радосављевиќ доаѓа во Скопје на 25. VIII. 1942 година, „Извори...“, т. I кн. 1, стр. 284.

¹⁴⁾ БРП(к) на повеќе пати го поставувала прашањето за „автономни права“ на партиската организација во Македонија — во својот одговор на писмото од ЦК на КПЈ од 6 септември 1941 година, „Зборник...“ т. VII, кн. 1, стр. 47; во својот предлог до Коминтерна за што таа го обавестува ЦК на КПЈ со телеграма од 27—28 февруари 1942 година во т. 4: „ЦК БКП сматра да је при постојећем стању сврсисходно сјединити македонске партијске организације у самосталну македонску партију“; и, барањето пред Д. Радосављевиќ да се добие одговор на поставеното прашање за „автономни права на партијата“ од ЦК на КПЈ. Сите тие

Делегатот на ЦК на КПЈ води разговори и со претставникот на ЦК на БРП(к) — Бојан Б'лгарјанов, со кого расправа, главно, за односите меѓу КПЈ и БРП(к), и заклучува дека неговата работа во Македонија започнувајќи од 1941 година била штетна и спротивна на Одлуката на Коминтерна од август 1941 година. Б'лгарјанов неовластено му се натурил на ПК на КПЈ за Македонија во текот на 1942 година и вршел притисок за автономија, односно за издвојување на партиската организација во Македонија од составот на КПЈ.

Светозар Вукмановиќ се задржува во Скопје повеќе од 20 дена и со присутните другари од раководството ги приготвува директивите и одлуките, коишто треба да придонесат партиските организации и партизанските одреди да се мобилизираат на поголема активност.

Во Писмото од 28 февруари 1943 година упатено до партиските организации и членството, тој дава глобално позитивна оценка за работата на Партијата во Македонија и организирањето на оружената борба против германо-италијанските и бугарските окупатори, истакнувајќи дека само со борба македонскиот народ ќе го постигне своето национално ослободување борејќи се заедно со другите народи на Југославија. Веднаш потоа укажува на слабостите и недостатоците на партиската организација и организирањето и водењето на оружената борба дотогаш. Давајќи критичка ретроспективна оценка за работата и состојбата на партиската организација, во писмото ги известува партиските организации и сите македонски комунисти, дека ЦК на КПЈ решил да им даде полна помош на партиските организации таквите слабости да се надминат и оспособат да ја организираат и раководат Народноослободителната борба на македонскиот народ. Притоа, во писмото изјавува дека „ЦК на КПЈ реши да им даде автономија формирајќи македонска Комунистичка партија во состав и политичка контрола на Комунистичката партија на Југославија“ и ги повикува во името на ЦК на КПЈ сите да се соберат околу своето ново раководство — Централниот комитет.

Во другите делови на писмото се говори за мерките што ЦК на КПЈ ќе ги преземе за надминување на слабостите и недостатоци во Партијата, и се повикуваат сите комунисти во борба за единство на македонскиот народ и привлекување на народностите и етничките групи во ослободителната борба, за

барања имаат една единствена цел, — да се одвои партиската организација од КПЈ и со тоа да се постигне одвојувањето и на НОБ од македонскиот народ од таа на југословенските народи. Тоа нема врска со создавањето на КПМ во рамките на КПЈ.

Друго е прашањето за „автономизмот“ на непријателите на македонскиот народ, зад кој што се кријат, но и тој има исти цели, — да се одвои македонскиот народ од своите сојузници во борбата против фашистичките окупатори.

заедничка борба со другите народи на Југославија, а за полна национална слобода и независност, за правото сам да си решава за својата судбина.¹⁵⁾

Во писмото правилно се констатира дека со „сменувањето на Шарловото раководство не се уништени во никулец остатоците од неговата злочинечка фракционерска работа“. Истовремено се укажува дека покраинското партиско раководство кон крајот на 1941 и во првата половина на 1942 година се подвоило и се покажало недораснато, посебно тогашниот секретар, да ги изврши партиските задачи, да изврши мобилизација на здравите партиски кадри. Меѓутоа, отпорот на дел на членови на ПК, на партиските организации и партиски активисти на ставовите што во тоа време ги заземаше тогашниот ПК, осудата на неговата неактивност и недоследност во спроведувањето на политиката на КПЈ, Вукмановиќ ја оценува како фракционерска борба, како борба за власт во Партијата. Очигледно е дека таквата оценка е погрешна и контрадикторна со севкупната оценка за состојбата во партиската организација во Македонија што е дадена во писмото. Како што веќе е речено стануваше збор за доследна примена на политиката на КПЈ за вооружено востание, за борба против опортунизмот на одделни членови на ПК, а не за фракционерска борба и борба за власт. Понатамошниот тек на настаните тоа го потврди.

Писмото од 28 февруари 1942 година, наспроти некои едностраности и не сосема точни оценки, одигра вонредна улога за мобилизирање на партиското членство и во активирањето на широките народни маси. Тоа е примено како порака на ЦК на КПЈ и другарот Тито за единство во натамошното оспособување на Партијата во Македонија и за разгорувањето на оруженото востание.

Организација на комунистичката партија на Југославија во Македонија и еволуцијата на КПЈ по националното прашање

Македонскиот народ помина долг период на усилби и борба за национална и социјална слобода. Тоа е историски процес на постојано созревање на македонскиот народ, којшто во минатото водеше тешки борби за ослободување од Отоманското ропство, но, исто така, мораше да им дава жесток отпор и на експанзионистичките апетити и претензии на хегемонистичките буржоаски држави на Балканот. Тоа и дава особен белег на неговата националноослободителна борба под водство

¹⁵⁾ Писмо од Светозар Вукмановиќ, делегат на ЦК на КПЈ до членовите на КПЈ во Македонија“, — „Извори...“ т. I, кн. 2, стр. 113,

на ВМРО на Гоце Делчев, која остава трајни траги во Крушевската Република во 1903 година, изразени во нејзиниот знаменит Манифест. Во таа националноослободителна борба македонскиот народ се афирмира на историската сцена како самостоен национален субјект. Во натамошниот историски развој нашиот народ доживува тешка трагедија со поделбата на Македонија од балканските завојувачи во 1913 година, како и сенационализацијата што врз него тие ја вршат со најгруби методи и средства. Тоа продолжува и по Првата светска војна, кога со мировните договори се потврдува поделбата на Македонија.

Историјата го поучи македонскиот народ дека вистинско национално и социјално ослободување е можно само со борба и со извојување на општествени односи, кои нема да се базираат врз национално поробување и експлоатација. Гледајќи ја таа историска перспектива, тој недвосмислено се ориентира да оди по патот што го трасираше работничката класа и нејзината авангарда — Комунистичката партија на Југославија. Меѓутоа, новиот пат мораше да се пробива со натамошни борби и жртви во кои македонскиот народ, неговите демократски и напредни сили не беа повеќе оставени сами на себе, ниту заведувани и заблудувани, како во минатото, дека некој друг со интервенции однадвор ќе ги ослободи. Иако тој процес ќе потрае долго време, тој ќе го доведе до конечна победа.

По Првата светска војна југословенската државна заедница — Кралството на Србите, Хрватите и Словенците, создадено по силата на Версајскиот договор, ги изневери желбите и надежите на југословенските народи, зашто во неа се наметна хегемонистичката и угнетувачката политика на великосрпската буржоазија и монархијата. По својата суштина тоа не беше држава на национално слободни и рамноправни југословенски народи. Затоа отпорот и незадоволството на народните маси во неа од самиот почеток беа големи. Сепак, со нејзиното формирање се создаваат објективни можности за обединување на прогресивните сили во борбата против општествените односи засновани врз безобзирна експлоатација на работните луѓе и угнетувањето на народите и народностите. Низ таа борба се формира и јакне Комунистичката партија на Југославија, која ставајќи се на чело на работничката класа и на обесправените народи и народности, во историските услови создадени во Втората светска војна, ги организира и поведува во победоносната Народноослободителната борба и социјалистичката револуција.

Положбата на македонскиот народ во кралска Југославија беше една од најтешките. Во Македонија перманентно царуваше воен или полувоен режим. Во неа постојано беа концентрирани големи воени и полициски сили, од кои само 17.500

жандарми.¹⁶⁾ Теророт земаше се поголеми размери — без истрага и судење се убиени преку 1.600 Македонци, Албанци и Турци; во затворите поминаа над 30.000 лица, а само во 1927 година во затворите се наоѓаа 7.500.¹⁷⁾ За цело време на постоењето на таквата државна заедница во Македонија владееше бел терор и беззаконие. Македонскиот народ немаше право да ја изрази својата национална припадност, да говори на свој јазик, да развива своја култура; националното угнетување е жестоко, денационализацијата и асимилацијата — безобирна, со методи на геноцид; економската експлоатација и грабежот беа немилосрдни итн. Ни малку подобра не беше положбата на народностите и етничките групи кои живеаа во Македонија. Македонскиот народ постојано дава отпор со протести, демонстрации и други облици против поделбата на Македонија, против угнетувањето, денационализацијата, економската експлоатација и ограбувањето, води низа акции за обновување на националноослободителното движење итн.

На Конгресот на обединувањето (20—23 април 1919 година) на кој беше создадена СРПЈ (к), учествуваа 20 делегати од Македонија. Во такви услови демократските и напредните маси во Македонија во создавањето на КПЈ гледаат потпора и излез. Во нејзиното формирање активно учествуваат најнапредните сили на македонскиот народ — македонските социјалисти. Македонците Партијата ја прифаќаат како своја, гледајќи во неа сила која се бори за правата на работниците и на угнетените народни маси. Во неа гледаат сила која ќе им отвори перспективи да ги остварат своите национални и социјални стремежи. Тоа е време на револуционерниот полет и занес создаден со победата на Октомвриската револуција. Во сите поголеми места во Македонија, пред Обзнаната, беа создадени партиски организации на КПЈ. Тие постигнаа голем успех на општинските избори на 22 август 1920 година, кога во Велес, Куманово, Кавадарци и на повторените избори во Скопје, од комунистите се освоени општинските управи, а на изборите за Конституантата на 28 ноември 1920 година, во Македонија комунистите добиваат највеќе гласови — 38% и 15 пратенички места. И по првиот бран на забрана и терор по Обзнаната и Законот за заштита на државата, во илегални услови, во повеќе места се одржуваат организациите на КПЈ се до 1929 година, кога воено-монархистичката диктатура им задава силен удар.¹⁸⁾

Меѓутоа, во тоа време КПЈ сè уште нема правилно стојалиште по националното прашање. Таа е оптоварена со социјал-демократски погледи и трпи влијание на буржоазијата изра-

¹⁶⁾ Иван Катарциев: „Време на зреење“, I, Култура — Скопје, 1977, стр. 37.

¹⁷⁾ Л. К. „Аспекти...“ стр. 38.

¹⁸⁾ Исто, стр. 40.

зено во погледите за единствен народ, за унитаризам. Во неа преовладува догматско и шаблонско примање на револуционерната борба против буржоазијата со парламентарни методи; неразбирање на националното и запоставување на аграрното и синдикалното прашање. Таа го согледува, пред сè, класниот аспект на борбата, а не ги гледа или не им обрнува доволно внимание на другите компоненти, низ кои се изразуваат стремежите на народните маси. Партијата не е подготвена за револуционерен удар врз буржоазијата, наспроти расположението и готовноста на широките народни маси. Со стабилизирањето на буржоаската власт и зајакнувањето на великосрпската хегемонија и монархија, Партијата не е во состојба да му одолее на силниот удар од страна на буржоазијата со Обзнаната — 1920 година и Законот за заштита на државата — 1921 година. Таа е десеткувана и принудена да се повлече и работи во длабока илегалност, од која ќе излезе дури во самата навечерина на фашистичката окупација на Југославија.

Таквата положба ја принудува Партијата да направи подлабока анализа не само за претрпените неуспеси, туку и за целата политика водена до тоа време, и врз основа на тоа да ги согледа можностите, облиците и методите за развивање на револуционерната борба и целите што треба да ги постигне. Во трагањето по тие можности многу и помагаат во тоа време, ставовите на Комунистичката интернационала и теоретските постапки и практични насоки на Ленин. Особено е од значење свртувањето на меѓународното работничко движење кон националното прашање и национално-ослободителното движење, со настојување тоа да се сфати не како „демократско-буржоаско“ туку како „национално-револуционерно“, на чие што чело треба да застане пролетаријатот. Притоа, се подвлекува потребата да се прави разлика меѓу „угнетената и угнетувачката нација и односот на пролетаријатот од едната спрема другата“.¹⁹⁾ Тоа дава основа и поттик со националното прашање постојано да се зафаќаат комунистичката интернационала и комунистичките партии, како нејзини секции во одделни држави. Погледите и ставовите по националното прашање постепено созреваат, а степенот на тоа созревање е различит со оглед на тоа колку комунистичките партии во одделни земји имаат сили да ги соврладаат притисоците на националистичките, шовинистичките и великодржавните влијанија во своите земји.

Комунистичката партија на Југославија низ процесот на созревањето успева да ги преодолее своите идејно-политички слабости и недостатоци, па и некои погрешни погледи, и со време да израсне во водечка сила на работничката класа и на народите и народностите на Југославија. Во својот долг развојен

¹⁹⁾ „Втори конгрес Коминтерна — Протоколи конгресов Комунистическово Интернационала“, Москва, Партиное издательство, 1934.

пат, таа успева да изгради марксистички стојалишта по основните прашања на револуцијата — класното, националното, синдикалното и селанското прашање. Тој процес се одвива низ жестока и тешка внатрешно-партиска фракционерска борба и во услови на невиден прогон и терор од страна на буржоазијата. Напорите за правилни стојалишта по националното прашање ги чини постојано, но пресвртница за неговото решавање настапува со доаѓањето на Јосип Броз Тито на чело на Партијата, кога се заземаат поцврсти ставови и се определуваат мерки и акции за нивното реализирање. Во рамките на усилибите да се решава и реши националното прашање во Југославија како целина, а пред сè, хрватското и словенечкото национално прашање. КПЈ го согледа и целосниот комплекс на македонското национално прашање во дадените услови и поставувајќи го неговото разрешување врз основа на самобитноста и националниот индивидуалитет на македонскиот народ и укажува на потребата комунистите, а во прв ред српските комунисти, да се ослободат од големонационалните и големодржавните влијанија и притисоци на српската буржоазија. Во тој контекст еволуираат погледите и по црногорското прашање и по прашањето на националностите во земјата.²⁰⁾

Еволуцијата по националното прашање во КПЈ оди главно по следниот пат:

КПЈ на својата Трета конференција во 1924 година, по правата во Партијата пред одржувањето на Конференцијата, во основа доаѓа до правилни погледи по националното прашање во Југославија и за неговото разрешување врз база на начелото за правото на самоопределување до отцепување, при што користењето на правото за самоопределување не е условено со правото за отцепување.²¹⁾ Тоа, пред сè, е јасно поставено за хрватското и словенечкото национално прашање, но не консеквентно и во однос на останатите југословенски народи, вклучувајќи го и македонскиот народ. Меѓутоа, сепак е направен значаен чекор напред во неговото третирање како самостоен субјект. Со ова е создаден простор за приближување на Партијата кон широките народни маси и можност од страна на Партијата да се поддржат националноослободителните движења во Југославија.

На Петтиот конгрес на Коминтерната се афирмира ставот за повеќенационалниот карактер на Југославија и се истакнува дека решавањето на националното прашање треба да биде единствено преку револуционерна борба. Меѓутоа, во исто време Конгресот и дава директива на КПЈ дека користењето на правото за самоопределување подразбира и обврска за отцепување

²⁰⁾ Јосип Броз Тито: „Сабрана дјела“ том III, Скопје 1978 — „Писмо за Србију“ стр. 41—48.

²¹⁾ Преглед историје СКЈ — Београд, 1963, стр. 124—125.

од југословенската државна заедница и за формирање на одделни држави работничко-селански републики. За разлика од тоа, по однос на федерацијата на СССР, односно со толкувањето на донесената резолуција по чехословачкото национално прашање, се говори за „доброволен Сојуз на нациите организирани во работничко-селански републики“²²⁾. Тоа значи, дека националното прашање единствено во Југославија треба да се решава надвор од неа. Со тоа е направен чекор назад во однос на заземениот начелен став на Третата конференција на КПЈ, што подоцна ќе има крупни последици, зашто таквиот став ќе се изрази во стојалиште за разбивање на Југославија и неминовно ќе води кон изолирање на Партијата од народните маси.

— На Третиот конгрес на КПЈ во 1926 година доаѓа до согласност меѓу фракциите во Партијата по ставовите за националното прашање воопшто, а по македонското прашање се поддржуваат пропрамата и ставовите на ВМРО (Обединета), која е формирана есента 1925 година врз основите поставени во Мајскиот манифест од 1924 година, со цел да се оствари обединета Македонија во рамките на една Балканска федерација на работничко-селански републики.²³⁾

Четвртиот конгрес на КПЈ во 1928 година²⁴⁾, прави натамошен чекор во утврдувањето на своите правилни становишта по националното прашање, вклучувајќи го и македонското национално прашање, но во исто време Конгресот го заострува ставот за разбивање на Југославија, како вештачка Версајска творевина и инсистира на политиката за создавање на самостојни држави на Балканот, кои би требало да се обединат во една Балканска федерација на работничко-селански републики, во која и Македонија како целина би била една од нив. Меѓутоа, таквиот став за разбивање на Југославија во тие услови не им одговара на интересите на југословенските народи, ниту на новите односи кои настануваат во светот, особено во Европа, со натамошното заострување на општите спротивности. Тоа натаму ја изолираше Партијата и ја онеспособуваше успешно да се бори за непосредните интереси на работните маси и угнетените народи и народности на Југославија, во време кога ги притискаа тешки проблеми создадени со големата економска криза и жестоките репресалии на воено-монархистичката диктатура.

Појавата на ВМРО (Обединета), општо земено, е нов квалитет во еволуцијата на борбата на македонскиот народ за национална слобода, за подигање на свеста на поробениот Маке-

²²⁾ Декларација на Извршниот комитет на Комунистичката интернационала — 1925 година.

²³⁾ И. Катарциев: „Време I“, стр. 414.

²⁴⁾ И. Катарциев: „Време II“, стр. 179.

донец, како и за правото на македонскиот народ на самоопределување до отцепување и формирање на држава на македонскиот народ. ВМРО (Обединета) настојува борбата на македонскиот народ за национална слобода тесно да ја поврзе со борбата на работничката класа и компартиите во сите балкански држави укажувајќи дека таа цел може да се извојува само со победата на прогресивните револуционерни движења во Европа и на Балканот. ВМРО (Обединета) во своите програмски цели настојува конечно да се прекинат илүзиите, кои постоеле во минатото, па и во дадените услови во редовите на национално-ослободителното движење на македонскиот народ, дека со интервенции однавор тој може да ја очекува слободата. Со своето постоење и дејствување таа придонесува за популаризирање на националноослободителната борба на македонскиот народ против буржоаската хегемонистичка политика и денационализацијата во Југославија, Бугарија и Грција, среде македонската емиграција во Америка и во европските држави.

Програмата на ВМРО (Обединета) не наидува на вистинска поддршка на комунистичките партии на Балканот, иако таа е формирана со нивна согласност во рамките на Балканската комунистичка федерација. Притоа, тие различно се однесуваат кон активноста на ВМРО (Обединета). Во Југославија се формираат ограноци на ВМРО (Обединета) во 1925—1926 година со помош на партиското раководство и месните организации, како и обласен комитет во Велес.²⁵⁾ Но, во КПЈ има и одделни резерви спрема ВМРО (Обединета), а особено со оглед на ставот на Балканската комунистичка федерација за директно поврзување на нејзините организации, па и на партиските организации со раководството на БКФ. Во Бугарија обласен комитет на ВМРО (Обединета) — за Пиринскиот дел на Македонија е формиран во 1928 година. Во Грција нема податоци дека е формирано раководство на ВМРО (Обединета).

ВМРО (Обединета) земено во целина не се разви во легално масовно националноослободително движење. Причините за тоа во основа лежат во нејзината тесна и секташка идејно-политичка ориентација, која не и даваше можности пошироко да се сврти кон демократските и напредните маси на македонскиот народ, наспроти декларацијата за создавање на „Единствен македонски револуционерен фронт“ и „Единствен балкански револуционерен фронт“.³³⁾

Притоа, треба да се подвлече дека, во долгогодишните националноослободителни борби против Отоманското ропство со Разлошкото, Кресненското, Илинденското востание, како и во борбите против експанзионистичките и хегемонистичките претензии на постојните балкански буржоаски држави, македон-

²⁵⁾ Исто, стр. 188.

скиот народ тежиштето на својата борба постојано го става врз автономијата на Македонија, сфатена како создавање на самостојна национална држава на македонскиот народ. Со стремеж да ја оствари така поставената цел, тој иницира, прифаќа и поддржува, во тоа време и подоцна, и различни замисли за федеративно здружување на балканските народи, но под услов на рамноправност и самостојност. Такви се размислувањата во периодот на Илинден, за време на Младотурската револуција, замислата за Балканска федерација на советски, односно на работничко-селански републики и слично. Сите тие идеи го носат печатот на своето време, кога македонскиот народ во своите ослободителни борби бара пат и можности да ги оствари своето национално ослободување, својата независност и државност, кога им дава отпори на сите туѓи влијанија и настојувања неговото ослободително движење и неговите цели да се оневозможат. Според тоа, тие замисли и тежненија, со оглед на времето и условите во кои се појавуваат, едни на други не можат и не треба да се спротивставуваат, ниу пак да се изедначуваат. Секоја од нив има своја содржина и место во историјата на ослободителните борби на македонскиот народ и сите тие јасно го покажуваат континуитетот на развојот на борбите и на свеста на македонскиот народ за афирмација на својата самобитност и националниот идентитет.

Низ долгогодишната националноослободителна борба, македонскиот народ постојано ги развиваше свеста и сознанието дека само со свои сопствени сили и во заедничка револуционерна борба со работните маси во државите кадешто живее ќе може национално и социјално да се ослободи. Во текот на тој развоен процес постојано чини напори и се бори да ги спречи и одстрани туѓите претензии и апетити за присвојување на неговата борба и неговата самобитност, било тоа да го прават хегемонистичките буржоазии, било тоа да е израз на политиката и на некои комунистички партии на Балканот, кои не можат или не сакаат да ја сфатат и признаат неговата самобитност и национална индивидуалност, поради тоа што тешко се ослободувале или воопшто не се ослободиле од влијанието и притисоците на големодржавните и големонационалните апетити.

По својата суштина проблемите на односите меѓу балканските држави во периодот меѓу двете светски војни се изразуваа во стремежот за хегемонизам на Балканот и во таа смисла завојување на Македонија. Од друга страна, во односите меѓу Комунистичките партии во борбата за промена на класните односи на Балканот се води борба против таквата хегемонистичка и завојувачка политика и во таа смисла и Коминтерна и другите организации на Компартиите — Балканска комунистичка федерација го поставуваат националното прашање на Балканот, вклучувајќи го и македонското.

Наспроти тоа што Октомвриската револуција и ленинизмот дадоа силно оружје во рацете на комунистите за правилно разрешување на националното прашање, истакнувајќи го принципот за самоопределување до отцепување, одредени сили и состојби во поодделни комунистички партии на Балканот во практиката дејствуваат во спротивна насока, макар што самите принципи и одлуки на Коминтерната и на Балканската комунистичка федерација никаде не се доведувани во прашање.

Во Комунистичката партија на Југославија побрзо созрева правилното стојалиште по националното прашање, а паралелно со тоа и по македонското национално прашање, отколку во Бугарската комунистичка партија и Комунистичката партија на Грција.

Всушност, во Југославија, како многунационална државна заедница, националното прашање објективно претставуваше еден од основните проблеми кој бара конкретно разрешување. КПЈ беше свесна дека без едновременно разрешување на класните противречности и на националната рамноправност не може да опстане ниту југословенската државна заедница како целина, ниту да се обезбеди национална и социјална слобода на нејзините народи и народности. КПЈ јасно ја согледа опасноста која ја создаваше владеачката гарнитурa на една нација — великосрпската буржоазија, со својата хегемонистичка политика и угнетувањето на другите нации во земјата. Во такви услови, наспроти сите слабости и недостатоци, иако разјадувана од фракционерските борби, КПЈ најде сили, уште на Третата партиска конференција, а подоцна и на Запреската VIII партиска конференција и на другите партиски собири, да го постави тоа прашање со сета негова остринa, да ја насочи целата организација кон суштинските идејно-политички прашања и низ практичната активност да бара решенија што ќе им одговараат на интересите на угнетените нации. Тие напори на Партијата ги следиме по една нагорна линија на еволуција — и на сфаќањата на суштината на националното прашање, и на мерките за неговото разрешување. Следејќи ги општите сфаќања по националното прашање во меѓународното работничко движење и насоките на Коминтерната, КПЈ бара и на крајот ќе најде сопствено решение и за тоа кардинално прашање. Напуштајќи ја, кон средината на триесеттите години, политиката за разбивање на Југославија како државна заедница, таа ќе тргне порешително кон решавањето на националното прашање врз ленинистичка основа.

На Четвртата земска конференција, одржана во декември 1934 година, е донесена одлука во рамките на КПЈ да се формираат КП на Хрватска и КП на Словенија и во најблиска иднина КП на Македонија. Тие се составен дел на КПЈ и под нејзината политичка контрола. КП на Словенија и КП на Хрватска

се создаваат во 1937 година, додека КП на Македонија ќе се создаде во текот на НОВ. Причините нејзиното формирање да се реализира дури девет години по заземениот став на IV земска корференција од 1934 година, иако во историографијата на Партијата не се докрај истражени, можат да се најдат во внатрешните и надворешните состојби во КПЈ и меѓународната ситуација.

Во периодот меѓу 1934 и 1937 година КПЈ уште е разјадувана со фракционерска борба; таа е внатрешно уште слаба и нема dostatно сили да се концентрира на фундаменталните прашања — на класниот интерес и интересот на угнетените нации за национална слобода и рамноправност. Поради тоа на КПЈ и се заканува опасност да биде распуштена; како и поради определеното влијание врз нејзините позиции на великосрпскиот национализам и унитаризам, којшто посредно се одразува и во редовите на Партијата, за што Тито во „Писмото за Србија“ ќе им сврти внимание на српските комунисти итн.

Едновременно меѓународната ситуација ја карактеризира засилениот продор и јакнењето на фашистичките сили; опасноста од нова војна станува се пореална; неопходноста да се води засилена борба за единство на земјата, за одбрана на нејзината независност, зашто само единствена Југославија може да им се спротивстави на надворешните опасности, посебно на опасноста од фашизмот; потребата да се концентрираат сите сили за да се оспособи Партијата организационо и политички и да израсне во водечка сила, која ќе ги поведе сите југословенски народи во оружана борба против фашизмот и фашистичките окупатори и низ таа народноослободителна борба да оствари револуционерна преобразба на општествените односи.

Формирањето на самостојни комунистички партии (на Хрватска и на Словенија) е од судбоносно значење за иднината на земјата. Тито ќе ги изрече овие зборови по повод 30-годишнината од основањето на КП на Хрватска:

„Основањето на КП на Хрватска, на КП на Словенија и подоцна на КП на Македонија, беше логична последица што произлегуваше од правилната линија на КПЈ по националното прашање.

Ние тогаш бевме свесни дека успешната и потполната консолидација на КПЈ во најголем дел зависи и од што поскорешното формирање на тие партии, ако сакаме Партијата да стане не само авангарда на работничката класа, туку да биде и на чело на борбата на народите за национална рамноправност и да се здобие со што поголема доверба во масите на народите кои го поднесуваат тешкиот јарем на владеачката хегемонистичка клика од Белград.

Според тоа, првата и најважна причина беше национална, бидејќи во спротивно комунистите не можеа да се

здобилат со некое поголемо влијание во масите што се наоѓаат под влијание на демагогиите од водачите на разните национални граѓански партии кои божезната борба за национална рамноправност ја искористуваа за спогодување со хегемонистичкиот режим во Белград.

Второ, основањето на тие партии овозможи побрзо создавање и воспитување на национални кадри, кои подобро ги познаваа специфичните услови и проблеми, како и менталитетот на луѓето на својата територија.

Трето, во време на се посилен налет на реакцијата врз работничкото движење, а особено врз комунистите, се покажа дека не е можно успешно да се раководи од еден центар и дека е потребно раководствата во одделни краишта да бидат што посамостојни, што особено беше корисно и успешно во времето на окупацијата на земјата, во текот на ослободителната војна“.²⁶⁾

По Четвртата земска конференција на КПЈ натаму еволуираат стојалиштата по националното прашање и неговото конкретно решавање во Југославија. Тоа се гледа во ставовите и заклучоците заземени на Сплитскиот пленум на ЦК на КПЈ одржан на 9 и 10 јули 1935 година, во кои се говори за сплотување на сите патриотски и антифашистички сили во единствен народнофронтски блок, а веќе на пленумот на ЦК на КПЈ во април 1936 година се подвлекува дека постои можност за заедничка егзистенција на југословенските народи под „услов да се уништи превласта на еден народ над другите, да се постигне демократија и национална рамноправност и да му се обезбеди слободен развој на секој народ“.²⁷⁾ Посебно значење има советувањето на раководниот партиски актив во Москва во август 1936 година, кога уште покатегорично се прецизира дека „КПЈ истапува против разбивањето на сегашното државно подрачје на Југославија, бидејќи сака преуредувањето на државата да се постигне на мирен начин врз основа на национална рамноправност; во денешните (постојните — б.м.) услови движењето за отцепување на потиснатите народи би им одело на рака само на фашистичките непријатели и нивните воени цели... Поради тоа КПЈ мора да ги разобличува групите на Иван Михаилов и Павелки-Перчеџ како агенти на фашистичките империјалисти, кои сега во тоа време — б.м.) демагошки се изјаснуваат за независна Македонија и независна Хрватска“.²⁸⁾

Со доаѓањето на Тито на чело на Партијата во 1937 година таа брзо зацврстува, ги ликвидира фракционерството и опортунизмот, создава цврста дисциплина, иницира акции за реша-

²⁶⁾ Л.Колишевски: „Аспекти...“ 287.

²⁷⁾ Пленум на ЦК на КПЈ — 1936 год. заклучоци.

²⁸⁾ Преглед Историје КПЈ, Београд — 1963, стр. 236.

вање на суштествените прашања и потреби на работните маси, води доследна и решителна борба за остварување на ставовите по националното прашање и рамноправноста на народите и народностите на Југославија.

Партијата конечно се ослободува од секташтвото, широко се отвора и поврзува со работните маси, со демократските и напредните луѓе и се залага за единство на работничката класа, за единство на народните маси. Упорно се води борба за демократизација на земјата и мобилизација на работните маси во борбата против реакцијата и фашизацијата на земјата, расте бројот на штрајковите, демонстрациите, протестите, итн.

Тоа е време кога Партијата се подоследно ги изразува стремежите на угнетените народи во Југославија за нивна национална слобода и рамноправност. Правилното насочување на работничкото и антифашистичкото движење во Југославија по преминувањето на организациониот секретар на ЦК на КПЈ во земјата, одигра вонредно крупна улога за тоа комунистите да станат моторна сила, како на класното така и на национално-ослободителното движење во Македонија. Националното прашање излегува на преден план, станува дел на класната борба. По долготрајните идејни расправи и судири во самата Партија, се афирмира сознанието за органската поврзаност на класното и националното прашање. Националното прашање се поставува на широка основа, како прашање на целото општество, а не само како прашање на една класа.²⁹⁾

Поставувајќи го решавањето на македонското национално прашање во рамките на општото решавање на националното прашање во Југославија, потребно е да се каже, дека КПЈ во македонскиот народ гледа како на свесен субјект, самобитен национален индивидуалитет, кој што непосредно учествува во големата револуционерна борба, под раководството на пролетеријатот и неговата авангарда. За разлика од тоа, во другите компартии на Балканот — БКП и КПГ често се појавуваа сили кои не можеа и не сакаа да се ослободат од национализмот и хегемонистичките претензии на своите буржоазии за завладување на Македонија и македонскиот народ.

Поради таквото созревање на погледите и стојалиштата по битните прашања на Револуцијата, Комунистичката партија на Југославија израснува во единствена сила, која се бори и за социјалните права на работниците и за националните интереси на југословенските народи и народности. Затоа не е случајно што македонскиот народ и народностите во Македонија цврсто ја поврзаа својата борба за национално и социјално ослободување со борбата и судбината на работничката класа и на

²⁹⁾ Е. Кардељ: Сперанс: „Развој словенечког националног питања“, Култура 1958 год., стр. 62.

народите и народностите на Југославија предводени од Комунистичката партија на Југославија и другарот Тито.

Комунистичката интернационала долго се занимава со проблемот на националното прашање — од нејзиниот Втор конгрес па сè до нејзиното распуштање. Вниманието на Комунистичката интернационала посебно е свртено кон националното прашање на Балканот и во тие рамки и кон македонското национално прашање. Издигајќи го начелото за правото на самоопределување до отцепување на секој народ, во своите документи и насоки таа бара односот на комунистичките партии да се сврти кон револуционерно-ослободителните движења и кон давањето поддршка и помош тие да се развијат и да ги постигнат своите поставени цели. Комунистичките партии начелно ги прифаќаат одлуките и ставовите на КИ по националното прашање, но во практиката секогаш не изнаоѓаат соодветни решенија.

Комунистичката партија на Југославија најбрзо ја сфати сета комплексност на македонското национално прашање и најдоследно тргна по патот за негово решавање.

Бугарската комунистичка партија и Комунистичката партија на Грција, не можеа да го заобиколат нерешеното национално прашање на деловите на Македонија и Македонците што живеат во рамките на тие држави по силата на насилната поделба по војните во 1913 и 1914 — 1918 година. Тие со своите документи начелно го прокламираат правото на народите на самоопределување до отцепување, иако со многу колебања, постепено еволуираат и до признавање на националниот индивидуалитет на македонскиот народ. Се разбира дека тоа не го чинат само од дисциплина према Комунистичката интернационала, туку и поради развиеното национално ослободително движење во Егејска и Пиринска Македонија. Притоа, колебањата и недоследноста во практичните мерки не го непираат постоењето на националното прашање на македонскиот народ и кај нив. Тоа што во тие партии и во тоа време избиваат на видело и одразите на влијанието на големобугарскиот, односно на големогрчкиот национализам, шовинизам и големодржавните аспирации кон Македонија и македонскиот народ, претставува само несомнена потврда дека во нив самите немало доволно сили и упорност отворено и јасно да им се спротивстават на таквите влијанија и притисоци. Тие не можеле да видат дека наспроти сите напори и средства буржоазијата во тие земји, како и таа во Југославија, не успеале да ја потиснат македонската национална свест и да ги задушат стремежите на македонскиот народ за национално ослободување. Некои сили во нивните партиски раководства не можеле или можеби не сакале да го согледаат објективниот факт дека македонскиот народ за сето врем и пред Првата светска војна и меѓу двете светски војни, па сè до денес, дејствува објективно како свесен и само-

стоен субјект, без оглед на тоа како и колку во дадените услови во тие земји било организирано неговото национално-ослободително движење. Неговите оружени борби во минатото, отпорите кон угнетувачката власт, како и заедничката борба со демократските и напредните сили на бугарскиот и грчкиот народ, тоа најдобро и конкретно го потврдуваат.

Меѓутоа, во БКП, односно во КПГ, постојат документи кои говорат за постепена еволуција во погледите за македонското национално прашање, макар што таа не била секогаш континуирана и доследна.

Во прилог на горните констатации наведуваме неколку изводи:

— Ѓорѓи Димитров во својата статија „Основни моменти на професионалното движење на Балканот“ ќе истакне: „Балканските земји не се чисто национални држави. Различните националности што го населуваат Балканскиот полуостров (Бугари, Срби, Хрвати, Словенци, Македонци, Грци, Романи, Турци, Ерменци и други) толку се измешани и испреплетени меѓу себе што тој претставува вистински мозаик“, што значи дека ниедна држава на Балканот не ја третира како мононационална.

— Христо Кабакчиев, секретар на БКП и нејзин претставник во БКФ, со право констатираше дека односот спрема македонското национално прашање претставува „Ахилова пета на бугарските комунисти“.³⁰⁾

— Во „Работнически весник“ бр. 32 — 1924 година во врска со односот на македонската револуционерна организација и Бугарската комунистичка партија се истакнува: „Досега без исклучок сите наши буржоаски влади гледаа на Македонија со очите на завојувач и со сите средства се служеа за да ја искористат борбата на ВМРО“. Потоа се вели дека „ниту еден од владините органи не излегол отворено да ни каже: — да, Македонија треба да добие целосна независност и тоа во своите природни граници, да се откаже од тој дел, таа на тој дел му признава право на отцепување од Бугарија и присоединување на единствена Македонија“. Во поглед на ставот на прогресивните сили, се истакнува: „БК партија е единствената, работниците и селаните се единствените кои не само што се изјаснуваат за една независна Македонија, кои не само што ги одобруваат револуционерните методи и независната политика на ВМРО туку и отворено и апитираат за отцепување на Бугарската Македонија и нејзиното присоединување кон заедничката слободна татковина, демаскирајќи ги на секој чекор гласните обиди за мешање на бугарската буржоазија во животот и борбата на ВМРО и безрезервно давајќи им своја силна поддршка

³⁰⁾ И. Катарчиев: „Време...“ стр. 525.

на револуционерните напори и борбата на македонското револуционерно движење“.³¹⁾

— Васил Коларов, во својот одговор во анкетата на редакцијата на весникот „Балканска федерација“, ќе напише: „Ние бугарските комунисти секојпат сме го признавале барањето на македонските револуционери за слободна и независна Македонија, и секојпат според своите сили сме ја поткрепувале нивната борба за реализација на својата цел. И денес повеќе од секогаш ние го признаваме правото на самоопределување на распокинатиот македонски народ и готови сме со сите сили да му помогнеме за да стане господар на својата судбина“.

— Ѓ. Димитров во Статијата по завршувањето на Осмата конференција на БКФ се искажува многу јасно за тоа дека ги разликува Бугарите од Македонците, зашто тој говори за денационализација на „бугарските области Цариброд и Босилград“ и за „денационализација на Македонците“. Уште појасно тоа го чини кога говори за односот спрема Македонците од Пиринскиот дел на Македонија во 1928 година. Тој вели: „Бугарската буржоазија, иако Македонците од Петричкиот округ (Бугарска Македонија ги смета за чисто бугарско население, овој крај го држи под тежок и суров режим, отколку другиот дел на Бугарија. Економски и политички го третира како освоена област. Со оглед на сличноста на јазикот и културата овде националниот пнет се пројавува во економското пљачкосување и политичкото угнетување на македонското население“.³²⁾

— На Втората партиска конференција на БКП доаѓа до извесна еволуција по македонското прашање; тоа повеќе не се третира како чисто бугарско прашање, туку по 1928 година тоа официјално се третира како општо балканско прашање, а кон средината на триесеттите години се истакнува и националниот карактер на македонското прашање (во резолуцијата на V пленум на БКП — 1935 година);

— Значајно е писмото на Ѓ. Димитров од 13 мај 1934 година до IV конгрес на Македонскиот народен сојуз, одржан во Детроит, Северна Америка, во кое покрај другото се подвлекува: „Со својата борба за ослободување македонскиот народ нема и не може да има други вистински пријатели и сојузници надвор од револуционерните работници и селани во Бугарија и на Балканот. Во својата борба за социјално ослободување бугарскиот пролетеријат гледа во македонското револуционерно движење еден од своите најдобри сојузници. Борејќи се против фашизмот и за работничко-селанска влада, за Советска Бугарија, бугарските работници и селани, под раководството на Комунистичката партија, во исто време се борат и за премавнување на секое национално ropство, па и на ropството на маке-

³¹⁾ „Работнически весник“ бр. 32, Софија 1924 година.

³²⁾ И. Катарчиев: „Време...“ стр. 545, 558—559.

донскиот народ“. И понатаму: „Само единствената револуционерна борба на македонскиот народ во најтесен сојуз со работниците и селаните во Бугарија, Југославија и Грција може да доведе до победа на македонската ослободителна револуција“.³³⁾

— Уште на основачкиот конгрес на Грчката социјалистичка партија, во резолуцијата за балканот мнозинството се изјаснува против „признавањето на територијалните промени како средство за решавање на балканското прашање“.

— Во својот одговор на критиката на Мануилски упатена на КПГ, поради неактивноста по националното прашање на V конгрес на КИ, грчкиот делегат Максимос ќе каже: „За нас борбата за правата на малцинствата тесно е сврзана со постојаната положба во Македонија. Од наша гледна точка, македонското прашање не е прашање само на сегашниот момент; тоа ќе постои сè додека македонските работници и селани не станат господари на својата земја. Независно од настојувањето на балканските буржоазии да го променат националниот карактер на Македонија, тоа си останува единствено“. На друго место во истиот свој говор Максимос ќе подвлече:

„Говорејќи за македонското прашање, ние го имаме предвид не само неговото значење за Грција, зашто македонското прашање има исто такво значење за Грција, за Југославија и за Бугарија, зашто е Македонија поделена меѓу тие три држави заради тоа ние не говориме за „Грчка Македонија“ туку за Македонија што ја заземале Грците“.

— Во резолуцијата на Третиот вонреден конгрес на КПГ дословно се вели: „Поделбата на Македонија меѓу Југославија, Грција и Бугарија го засилува уште повеќе копнежот на Македонците да ги обединат трите дела на својата распарчена татковина и да создадат една единствена и независна Македонија“.

— Во „Манифестот до Работниот народ упатен од Третиот вонреден конгрес на КПГ, покрај другото се вели: „... без елиминирањето на националното угнетување што го спроведува грчката буржоазија над македонскиот и тракискиот народ не е можно премавнување и на социјалниот јарем...“

— Во статијата на П. Пуљопулос „Македонски вулкан“ се вели: „На тој начин во Македонија е дојден до израз феноменот да му се одзема на еден народ правото да се именува со името на својата татковина, да се принудува, сакал или не да биде Грк, Бугарин, Србин, или што и да било, само не Македонец“.

— Во дискусијата пред Третиот редовен конгрес на КПГ е истакнато дека „националното угнетување во грчките делови

³³⁾ „Гласник на Институтот за национална историја“, год. XVII, бр. 1 стр. 183—185.

на Македонија постои и неизбежно ќе доведе до национално-револуционерно движење“.

— Во грчкиот парламент, по дискусијата за македонското национално прашање водена од 28. III. до 8. IV. 1927 година Серафим Максимос од името на КПГ ќе изјави: „македонското прашање е едно национално прашање“.³⁴⁾

Од сите овие наводи може да се види дека националното прашање, а во неговите рамки и македонското национално прашање е постојано присутно во партиските документи и во расправите на истакнати раководни комунисти во БКП и КПГ. Следејќи го развојниот процес по тоа прашање во тие компартии ќе видиме позитивна еволуција во погледите за неговото решавање, но и недоволна моќ и смелост докрај да се излезе од една декларативност и решително да се надминат влијанијата и притисоците што ги вршат национализмот, шовинизмот и големодржавните аспирации во тие земји. Меѓутоа, значајно е тоа што во одделни моменти се потенцира националниот карактер на македонскиот народ и неговото национално револуционерно движење, што посебно го чини Г. Димитров, а што денес во историографијата на БКП, посебно, се настојува да се отстрани и заборава.

Консолидација на организацијата на КПЈ во Македонија

Партиската организација во Македонија беше разбиена од силниот удар на воено-монархистичката диктатура. Таа ќе започне да се обновува дури кон крајот на 1933 година. Во Македонија во тој период владеат жесток терор, прогони, убиства, национално обесправување, економска експлоатација и ограбување, забрана на слободно движење, укинување на училиштата и можностите за учење. Животот на луѓето е сè потешок, тие се доведени на работ на гола егзистенција. Режимот е многу посуров и безобзирен отколку што беше оној во првите години на постоењето на кралска Југославија, кога во Македонија се владееше по уредбата за вонредна состојба од 1913 година. Во такви услови партиските организации тешко можеа да опстанат; органите на ненародниот режим преземаа семожни мерки и не бираа средства да се оневозможи формирање на организации на КПЈ. Обидот да се обнови организацијата во 1933 и 1934 година брзо беше спречен. Релативно подолго време се одржува и работи партиската организација од крајот на 1935 година до април 1937 година, кога таа се раширува скоро во сите поголеми места во Македонија и кон крајот на 1936 година се формира покраинско раководство.

³⁴⁾ И. Катарциев: „Време...“ стр. 440—490.

Меѓутоа, големата провала во април 1937 година и нанесува тежок удар на Партијата: затворени се околу 120 комунисти и скоевци, 27 се изведени на суд, а 19 се осудени на робија.³⁵⁾ Партиската организација остана без покраинско раководство и без раководства на месните организации, а извесна активност се спроведува само преку одделни поединци — комунисти, кои не беа зафатени со провалата. Организациите на Партијата се разбиени во сите места. Прекинати се сите врски меѓу неоткриените членови и врските со ЦК на КПЈ.

Доаѓањето на Јопис Броз Тито на чело на Партијата претставува историска пресвртница. Новото раководство на КПЈ веднаш презема решителни мерки да се ликвидираат групашките и фракционерските борби во Партијата и таа да се ослободи од секташтвото. Сите тие напори се одвиваат паралелно со мобилизирањето на партиските организации и комунистите за развивање на активности меѓу работните луѓе и меѓу угнетените и експлоатираниите народни маси. Низ таквата ориентација и работа се забрзува процесот за организационо зацврстување на партиските организации и идејно-политичкото изградување на комунистите. На тој начин се револуционизираат народните маси, што се изразува низ широко организирање масовни акции — штрајкови, демонстрации, протести, во кои луѓето под раководство на комунистите се борат за леб и мир, за независност и одбрана на земјата, за национална и социјална слобода, за рамноправност на секој народ; демократските и напредните народни маси, организирани во различни масови организации и народно-фронтовското движење сè повеќе се ориентираат на борба против фашизацијата на земјата.

Новите струења во Партијата, јакнењето на нејзиното единство и ориентацијата за масово еволуционизирање на работните маси и угнетените народи и народности наоѓаа пат да се пренесат и во Македонија. Борбата што ја води работничката класа за подобрување на својата економска положба добива и политички карактер; во неа се изразува и општиот народен отпор и борбата на македонскиот народ против ненародниот режим и фашизацијата на земјата, против големосрпската политика на денационализација и асимилација, против стопанското ограбување и упропастување на народните маси, а за демократски слободи и национални права на македонскиот народ.

Односот на Партијата кон националното прашање најконкретно и најдалекувиднo го изразува другарот Тито кога, во своето „Писмо за Србија“ од 1936 година, како основна политичка парола ја поставува борбата „за Демократска федеративна Република Југославија“, во која нема да има хегемонија

³⁵⁾ Вељо Брезовски: „Состојбата и дејноста на КПЈ во Македонија“, Гласник ИНИ год. XV, бр. 2 стр. 83.

на било кој народ над друг и во која народите на Југославија сами ќе ги уредат своите односи во државната заедница. Во ова писмо од историско значење другарот Тито меѓу другото вели: „Левичарите стојат неотстапно на принципот на самоопределување на народите до отцепување. Тоа е право што на секој народ мора да му биде признато за да биде рамноправен. Но тоа не значи дека отцепувањето во секоја ситуација е и задолжително и целесообразно. Во денешната ситуација (леви-чарите) се против распарчувањето на Југославија, кое го сакаат платениците на италијанскиот, австрискиот и унгарскиот фа-шизам и кое, без сомнение, би довело до војна, што токму и го сакаат сите фашистички потпалувачи на војна. Левичарите се за слободна заедница на сите народи на Југославија во се-гашните граници, уредена врз федеративна основа, а против секое угнетување и хегемонија на кој било народ над друг.

Значи, хрватскиот, словенечкиот, српскиот, македонскиот и црногорскиот народ треба на демократски начин да се из-јаснат како сакаат да ги уредат своите меѓусебни односи во државната заедница. Исто така, народот во Војводина и Босна и Херцеговина има право да се изјасни за својот однос во др-жавната заедница. Стојалиштето на левичарите се поклопува со становиштето на Селско-демократската коалиција“.

Понатаму, Тито во писмото се залага за единството на ра-ботничката класа и работните луѓе, ја критикува проект-плат-формата за најширок НФ и нагласува дека во неа основен прин-цип треба да биде:

„Нема демократија без национална слобода (ова треба да му се повторува на белградскиот дел на 30*) и нема нацио-нална слобода без демократија (ова пак на Загреб)“.

„Тези за проект-платформа за најширок НФ“.)**

1) Враќање на целосната демократија и правото на наро-дите на самоопределување.

Тоа значи укинување на Уставот и на сите реакционерни закони со сите конвенции: амнестија на политичките и воените осуденици и **враќање на состојбата пред 1 декември 1918 година. Сувереност на народите.**

Бидејќи СДК***) и 30 се на стојалиштето за одржување на државата Југославија и признавање на династијата на Кара-ѓорѓевци — како база за изградба на новата државна заедница на народите и провинциите на Југославија — значи треба да се истакне федеративниот принцип (република но не да се јава на тоа).

*) Здружена опозиција.

**) Народен фронт.

***) Селанска демократска коалиција.

2) Да се бара влада на ФНС (или влада на народна спогодба) во која ќе има претставници на демократските партии (се разбира, во која ќе биде претставена и работничката класа).

Оваа влада треба да има задачи да ги врати народните слободи (демократијата) и да распише и спроведе слободни избори. Може тоа да бидат избори за уставотворно собрание, кое на народите би им ја вратило демократијата и би распишало избори за уставотворно собрание, кое би било суверено. Во овој случај народите би добиле политички да се организираат и да ја разбијат психозата на терор што зад себе ја остава долготриотериот на диктатура и насилство.

3) Од проект-платформата сосема изостанало едно од најактуелните барања на демократијата на сегашнината. Тоа е изјаснувањето на НФС за мир, а против фашизмот како најдоследен и моќен заштитник на слободата на малите народи и на мирот.

Ориентација на НФС кон фронтот на демократија и мирот во меѓународен поглед.

4) Донесување економско-политички закони во корист на работништвото и селанството.

Усовршување на работничкото заштитно законодавство. Законодавство во корист на селанството: заштита на средните слоеви (занаетчиите, слободната професија итн.).

Во платформата мора јасно и недвосмислено да дојде до израз решеноста дека правото на самоопределување на сите народи ќе се почитува, т.е. не само правото на Србите, Хрватите и Словенците, туку и на Македонците и Црногорците, а исто така правото на народот во Војводина, Босна и Херцеговина да реши за тоа дали да ја зачува својата регионална самостојност во федеративната држава.

Исто така треба да се истакнат правата на народните малцинства: на Германците, Унгарците и Албанците на рамноправност.

Се разбира, во самиот НФС (Народен фронт на слободата, не мора така да се вика) треба да има единственост на погледите на овие две основни прашања:

- 1) федеративна држава;
- 2) колку федеративни единици (мислам седум).

Мене ми изгледа дека србијанската 30 (па и еден дел од народнофронтците) е готова да им даде слобода на Хрватите и на Словенците, а другите народи и провинции таа ги смета српски. Српската буржоазија на нов и рафиниран начин сака да осигури своја превласт и хегемонија над Македонците и Црногорците, над народот во Босна и Херцеговина и во Војводина.

Таквиот начин на решение на националното прашање и на демократијата би бил штур и извор на нови борби на по-

тиснатите народи за своја слобода и рамноправност. Тие борби би го запирале развитокот и би претставувале никулец на нови опасности за демократијата и за мирот во светот“.³⁶⁾

Тоа е програмска платформа, која нема да претрпи промени ни до војната, а која ќе се развие докрај во текот на Народноослободителната војна и социјалистичката револуција во периодот од 1941—1945 година.

Токму затоа македонскиот народ во Комунистичката партија на Југославија од секогаш гледа единствен предводник, којшто му отвора перспективи за неговото самобитно изразување и национално афирмирање, за неговото национално и социјално ослободување, пат што во непосредна иднина ќе му овозможи во заедничката борба со другите народи и народности на Југославија против големосрпската буржоазија и против фашизмот, потполно да ја изрази својата индивидуалност. Во тие услови македонскиот народ, предводен од КПЈ и Тито, делува како самостоен свесен субјект и вистински легитимен претставник на своите сопствени интереси и историски стремежи. Тоа укажува колку силно е изразено и тесно поврзано класното и националното револуционерно движење кај македонскиот народ.

Во тие години во Македонија се шират масовните акции и активности низ синдикатите и другите легални организации во различните дејности на општествениот живот (задруги, стручни здруженија, студентски, спортски и други организации. Во тоа време е направен обид да се развие едно масовно народно-фронтовско движење на национална основа под раководство на комунистите — Македонски народен покрет, МАНАПО. Тоа развива бројни активности да се организираат народните маси и вклучат во демократското, напредното, антифашистичкото движење во Македонија. МАНАПО изработи платформа за извојување на национална слобода и рамноправност на македонскиот народ во рамките на Југославија, која се базира врз програмата на КПЈ за нејзина преобразба во федеративна државна заедница на национално слободни и рамноправни народи и народности. Тоа движење се изјасни за зачувување на државната заедница на југословенските народи, согледувајќи дека само со здружена борба ќе се обезбеди независност и интегритет на земјата и на југословенските народи и народности. Под идејно раководство на КПЈ МАНАПО се бори за социјална и национална слобода и рамноправност, за демократија, мир и прогрес, против големосрпската реакција, против империјалистичките завојувања, против фашизмот и за воспоставување на дипломатски односи со СССР. МАНАПО одигра значајна улога во изборите во 1936 и 1938 година, а исто така, многу придонесе и во борбата што ја водеше Партијата во Македонија

³⁶⁾ Тито: „Собрани дела...“ стр. 43—48.

против оние буржоаски реакционерни сили во македонскиот народ, кои настојуваша да го одделат од општата антифашистичка борба на југословенските народи и народности.

Меѓутоа, МАНАПО не прерасна во масовна организација, зашто партиската организација во Македонија во тоа време не беше во состојба да ги согледа можностите дека и преку него може пошироко да ги мобилизира и организира демократските и напредните народни маси во Македонија, па не вложуваше доволно напори да го поддржи во него да се формира единствено раководство; тој е препуштен главно на комунистите од редовите на студентите и на група напредни интелектуалци. Истовремено и во самиот МАНАПО се пројавија некои слабости. Така на пример, МАНАПО не сметаше со револуционерните сили на малцинствата, во прв ред на Албанците и Турците, како и на дел од колонистите. По изборите во 1938 година активноста на МАНАПО, спласнува особено кога во него поедини реакционерно ориентирани сили настојуваша да го одделат од општата антифашистичка борба во Југославија.

Раздвижените народни маси во Македонија предводени од комунистите и натаму развиваат бројни активности и уште повеќе се поврзуваат со Партијата, која почнува да се обновува, прво во Велес и Куманово. Македонските демократски и напредни маси не можеа да се одвојат од КПЈ, зошто во неа гледаа единствена организирана политичка сила која се залагаше за правата на македонскиот народ, за национална слобода и рамноправност, па ја наречуваа „Нашата партија“. Граѓанските политички партии во Југославија никогаш немале потпора кај македонскиот народ.

Значајно е да се каже дека во тие години, како и подоцна, демократската и напредната интелигенција во Македонија игра сè поголема улога во развивањето на националната свест на народните маси. Наспроти сите жестоки мерки и притисоци, кои што ги вршат ненародниот режим и големосрпската хегемонистичка буржоазија, таа континуирано го употребува и развива македонскиот јазик во литературните творби, ја создава основата на македонската изворна литература, го развива културниот живот и воопшто станува брана против денационализацијата и асимилацијата. Појавата на Радин, Неделковски, Панов и други, прославата на Илинден, издавањето на Манифестот на Крушевската република, публикациите на македонски јазик итн., имаат вонредно значење за изразувањето на самобитноста и национален индивидуалитет на Македонскиот народ. Партијата таквата ориентација на интелигенцијата ја поттикнува и поддржува, а штом се создаваат можности таа ги пишува и издава своите документи на македонски јазик („Искра“, „Наша реч“, „Партиски билтен“, резолуции, прогласи и друго). Во тие активности во Македонија активно учествуваат и демократските

и напредните маси од другите народи — Срби, Црногорци и други, кои како студенти, учители, работници, колонизирани селани и сл. живеат и работат во Македонија.

Основен носител на реализацијата на политиката на новото раководство на КПЈ на чело со Тито беше работничката класа во Македонија. Кон нејзината борба се придружуваат голем број работници и студенти, коишто беа на работа и учење во другите места на Југославија, каде што беа активни во работничкото и младинското движење, а дел од нив и израснати како активни членови на Партијата и СКОЈ. Во текот на 1938, 1939 и 1940 година тие се враќаат во Македонија и непосредно се вклучуваат во партиската организација, СКОЈ и во сите нивни активности. Тие придонесуваат понепосредно да се пренесуваат искуствата од другите краеве на Југославија од примената на политичката линија на Партијата под раководството на Тито.

За натамошната обнова и растежот на партиската организација во Македонија крупна улога има конституирањето на ЦК на КПЈ — во мај 1939 година, а посебно Земското партиско советување одржано на 9 и 10 јуни 1939 година. На советувањето е расправано за положбата на партиската организација во Македонија и мерките што треба да ги преземе ЦК на КПЈ. На него е упатена и критичка забелешка на ЦК затоа што не посветил доволно внимание за побрзо воспоставување врски и за обновување на партиските организации во неа. Во донесената одлука во точката 7 во која се третира положбата во Македонија се вели: „Се констатира дека ЦК на КПЈ до денеска не му посветил доволно внимание за обновување на врските со Македонија и обновување на организацијата во таа важна покраина. Со оглед на тоа дека во Македонија се чувствува особено силно национално угнетување и што во врска со меѓународните настани тоа претставува погоден терен за пропагандата на разните империјалистички сили и во прв ред на Италија, потребно е КПЈ и на оваа покраина да и обрне особено внимание и што побрзо да се ангажира на реорганизацијата и активизацијата на КПЈ во Македонија, на мобилизацијата на широките народни слоеви на угнетените народи на Македонија во борбата за секојдневните потреби, слободата и рамноправноста“.³⁷⁾

По советувањето, ЦК на КПЈ презема мерки и испраќа свои кадри со задача партиската организација во Македонија да се обнови. Со нивната помош и активното учество на комунистите во Македонија тоа брзо се постигнува и партиската организација се консолидира. Формирано е привремено покраинско раководство на КПЈ за Македонија со задача да се бори за создавање на организационо и акционо единство на Партијата и синдикалната организација. Создадени се месни партиски организации во повеќе места; формиран е ПК на СКОЈ за Маке-

³⁷⁾ Л. Колишевски: „Аспекти...“ стр. 43—44.

донија; се развива работата на УРС-овите синдикати и се зголемува активноста на масовните организации. Во 1940 година партиската организација во Македонија се повеќе претставува сила која влијае врз работниците и уште повеќе ги иницира нивните активности во борбата за секојдневните потреби на работните луѓе и против фашизацијата на земјата. Стекнатото искуство во организирањето на масовните акции низ кои помина работничката класа на Македонија придонесува Партијата да се оспособи и да стане силен политички фактор. Тоа најдобро се гледа од фактот дека во Партијата има околу 250 члена и дека се формирани организации скоро во сите места, градови, а започнува и продорот на Партијата на село. Во таа година организацијата развива жива пропагандна и агитациона активност — издадени се 4 билтена, 9 прогласи, летоци за актуелните прашања и настани во Македонија.³⁸⁾ Во нив се зборува за засилената ослободителна борба во Македонија против поробувањето, експлоатацијата, теророт и насилството. Понатаму, за успешно организираната прослава на Илинденското востание. Истакнато место заземаат прашањата за земјата и откупот на земјоделските производи по неверојатно ниски цени. Се укажува дека македонскиот народ својата национална слобода може да ја постигне во сојуз со работничката класа под раководството на КПЈ. Исто така, се подвлекува опасноста што му се заканува на нашиот народ да стане роб на Германија и Италија, односно со шивна помош на Бугарија. Во Билтенот бр. 2 од 20. VIII. 1940 година се вели: „Бугарија е галено дете на Хитлер и Мусолини. Бугарија има аспирации над Македонија и се подготвува да ја присвои со помош на Германија и Италија*. Се развиваат низа општествено-политички манифестации, демонстрации и штрајкови, од кои најзначајни се: илинденските манифестации, демонстрациите против вовлекувањето на Југославија во војна, против скапотијата, шпекулациите и слично.

Во 1939 година ЦК на КПЈ, напоредно со пријатата за обновување на партиската организација и нејзиното зајакнување, му посветува големо внимание и на националното прашање на македонскиот народ. Во тоа време се вложуваат големи напори да се разјасни суштината на политиката на КПЈ по македонското национално прашање. Врз тоа влијае и општата политичка ситуација на Балканот, кој веќе е зафатен со војната — Италија навлегува во Албанија и се готви да ја нападне Грција. Сè поголеми се шпекулациите со македонското прашање од империјалистичките и посебно од фашистичките сили со цел да се придобијат буржоаските држави на Балканот на своја страна. Таквата положба налага да се развие голема активност на Партијата и особена грижа за да им се разјасни на народните

³⁸⁾ В. Брезовски: „Состојбата...“, Гласник стр. 85.

маси каква голема опасност им се заканува од таквата политика за нивните витални социјални и национални стремежи. Од пролетта 1939 година до почетокот на фашистичката агресија врз Југославија во 1941 година, ЦК на КПЈ издава повеќе значајни документи и прогласи по тоа прашање и прави напори да создаде заедничка платформа со БКП и КПГ за спротивставување на таквата опасност и за вистинско решавање на македонското национално прашање. Тие документи и прогласи се: „КПЈ и Македонското национално прашање“, „Народи на Југославија, работници, селани, траѓани“, „Проглас на ЦК КПЈ по повод избивањето на војната на Балканот“, проект декларација на ЦК на КПЈ и ЦК на БРП(к) — „До работните народи на Југославија и Бугарија“ и „Против капитулацијата за пакт за заемна помош со Советскиот Сојуз“.

Посебно е значаен првиот документ кој има програмски карактер, зашто ги определува суштината, карактерот и значењето на македонското национално прашање во дадениот момент. Во него се подвлекува значењето на Македонија за интегритетот на Југославија, интересот на работничката класа и народите на Југославија за заедничката борба против фашистичката опасност и војна. Исто така, во него се укажува и на опасноста македонскиот народ да стане „ситна пара за поткусурување“ во спогодувањето на фашистичките сили со реакционерните сили на Балканот, како и на вистинскиот интерес на македонскиот народ да стане сојузник во борбата на работничката класа на другите народи на Југославија, а пред сè на српскиот народ „во борбата за демократија, во борбата против хитлеровската и мусолинијевската инвазија“. И на крајот, дека тоа „ќе биде и најдобра гаранција за ослободувањето на македонскиот народ, за одбраната на нашата земја од туѓинска инвазија, за посрекен живот на нашите народи во слободата и општиот напредок“.³⁹⁾ Потребно е да се истакне дека КПЈ, во текот на 1940 година во својот Проглас по повод избивањето на војната на Балканот, уште повеќе го подвлекува самобитниот карактер на македонскиот народ и неговиот национален идентитет. Во истиот Проглас се повикуваат и народите на Бугарија и на Југославија да не дозволат да станат објект на меѓусебно колебање. Наедно се подвлекува дека КПЈ и БКП се борат за национална слобода на македонскиот народ. Во Прогласот се вели:

„Македонците не се ниту Срби, ниту Бугари, ниту Грци, тие се Македонци и како посебен народ имаат право на самоопределување, имаат право на своја слобода и самостојност како и сите други народи на Балканот“. И понатаму: „Бугарските и југословенските комунисти решително се дигаат против импе-

³⁹⁾ „КПЈ македонското и националното прашање“ во „Историја“, год. VIII, бр. 2, стр. 43.

ријалистичките апетити на своите буржоазии, народите на овие земји да ги вpletкаат во ова империјалистичка војна. Комунистичката партија на Југославија и на Бугарија бараат национална слобода на македонскиот народ, се борат за неа решително се спротивставуваат на секое натамошно поробување на народот на Македонија“. И во сите други документи се укажува дека балканските народи треба заеднички да се спротивстават на ветувањата на фашистичките агенти и на големосрпската и големобугарската буржоазија.⁴⁰⁾ Од засега непознати причини Проект-декларацијата, која требало да се издаде во почетокот на 1941 година, не е објавена.

На 8 септември 1940 година е одржана Покраинската конференција на КПЈ за Македонија. Оваа Конференција има посебно значење за партиската организација на КПЈ во Македонија, и по прашањата кои ги расправа, и во моментот кога е одржана. Конференцијата е одржана во Скопје во присуство на 20 делегати од Скопје, Весел, Прилеп, Куманово, Охрид, Крушево, Кавадарци, Тетово, членовите на Привремениот покраински комитет и двајца инструктори на ЦК. Од другите места не можеле да дојдат делегати поради провали и апсења. На Конференцијата доминираат следните прашања: организационото, борбата на работничката класа, на селанството и националното прашање).

Во резолуцијата која е донесена се констатирани постигнатите резултати во развитокот на партиската организација на Македонија и се поставени задачи за нејзиното натамошно изградување и оспособување за предводничката улога на работничката класа и на народните маси. Подвлечена е неопходноста за натамошни напори за зацврстување на единството на работничката класа и засилување на работата во работничките синдикати преку конкретни акции за подобрување положбата на работните луѓе. Истакнати се најбитните прашања што ги засегаат селанските маси: прашањата за земјата, за колонистите и за обезвреднувањето на земјоделските производи со ниски цени и монополската положба на државата во нивниот откуп особено во откупот на тутунот, памукот, свилениите кожурци итн. Националното прашање на македонскиот народ во резолуцијата добива посебно место и на комунистите им се поставува задача за поголема активност во мобилизацијата на македонските маси за остварување на политиката на КПЈ по националното прашање. Во дел III т. 2 се вели:

„Една од основните и најзначајните задачи на организациите од партијата во Македонија е тактиката за создавање на општо македонски национално-револуционерен фронт кој

⁴⁰⁾ Проглас — ЦК КПЈ по повод избивањето на војната на Балканот, 1940/48.

⁴¹⁾ В. Брезовски: „Состојбата...“, Гласник стр. 89.

треба да биде дел од општата борба на пролетаријатот во Југославија. Само сојуз меѓу работниците во Југославија со македонското национално-ослободително движење може да му стави крај на српскиот империјализам и може да им донесе слобода на сите народи: српскиот, македонскиот и другите потиснати народи во Југославија. Потребата од тактиката за обединување на сите македонски групи и елементи кои се готови да водат борба за слобода против големосрпскиот империјализам, но да им се туѓи и непријатели и на разните империјалистички фашистички пропаганди: бугарската, грчката, германско-италијанската и другите. Ете тоа треба да им биде раководно начело на комунистичките организации во секојдневната борба. Тука и во врска со тоа развивање активности и работи за привлекување на македонскиот селанец кој претставува основен елемент на национално-револуционерното македонско движење“.⁴²⁾

На Конференцијата е избран нов Покраински комитет од 9 члена и 6 делегати за Петтата земска конференција на КПЈ.⁴³⁾

Конференцијата претставува значаен настан за партиските организации во Македонија, и покрај некои слабости и застрашувања по националното прашање и колонистите. Имено, поставката за создавање на општо-македонски национално-револуционерен фронт којшто ќе ги обединува сите македонски групи и елементи, е дивергентна со општите ставови на КПЈ за обединување на сите прогресивни и родољубиви елементи на народите на Југославија за национална и социјална слобода. Исто така, е неправилно што сите колонисти се третираат на ист начин и не се прави диференцијација меѓу оној дел на колонистите коишто му служат на големосрпскиот режим и оној дел коишто се осиромашени и експлоатирани и објективно се наоѓаат на страната на угнетените маси, а уште повеќе што меѓу нив има и демократски и прогресивни елементи, па и членови на Партијата.

Поради тоа таквите ставови се исправени на Петтата конференција на КПЈ. Во резолуцијата на Петтата конференција на КПЈ се подвлекува „борбата против колонизаторските методи на српската буржоазија во тие области (во Македонија, Црна Гора, Метохија и Косово, Војводина — б.м.) и протерувањето на сите оние колонизирани елементи, со помошта на кои српската буржоазија го угнетува македонскиот, арнаутскиот и другите народи“. И на друго место, во врска со борбата на македонскиот народ за национална слобода и рамноправност, ќе се подвлече „борбата за рамноправност и самоопределување на македонскиот народ, а против угнетувањето од страна на српската буржоазија, но во исто време и упорно разобличување

⁴²⁾ „Резолуција на Покраинската конференција на КПЈ на Југославија“, Билтен бр. 3, 30. IX. 1940,

⁴³⁾ В. Брезовски: „Состојба...“, Гласник стр. 91.

на италијанските и бугарските агенти, коишто исто така преку демагошки ветувања сакаат да го подјармат македонскиот народ.“⁴⁴⁾ Конференцијата ги поттикнува организациите на КПЈ во Македонија на поголема активност во нивното јакнење и за уште пошироко мобилизирање на работните и народните маси во борбата за секојдневните потреби и против фашизацијата на земјата и опасноста од војна.

Петтата земска конференција на КПЈ, одржана во октомври 1940 година, која што како што е познато, имаше значење на партиски конгрес, има опромно влијание за понатамошниот развој на целата Партија, за мобилизирање на комунистите и сите демократски и прогресивни луѓе пред судбоносните денови, кои ги предвстуваа веќе започнатата Втора светска војна. Всушност на неа сосема јасно се поставени партиските цели и стојалишта по сите основни прашања за борбата против фашизмот, за социјалистичката револуција и иднината на земјата, за новите односи меѓу народите и народностите во неа.

По одржувањето на Петтата земска конференција на КПЈ насекаде во Југославија партиските организации на широк план ги развиваат револуционерните акции и активности во сите домени; со поголем елан ги покренуваат народните маси да се борат за демократизација на земјата, против фашизацијата и поврзувањето на владеачките буржоаски сили со фашистичките земји; се борат за воспоставување дипломатски односи со СССР и за склучување на пакт за заемна помош, како и за создавање демократска влада и сл.

Покраинското раководство на КПЈ за Македонија и неговиот секретар, Методи Шаторов — Шарло, по враќањето од Конференцијата не презема мерки за да се насочат и мобилизираат партиските организации и масите на непосредна примена на донесените одлуки. За конкретизација на тие решенија ПК е свикан дури три месеци подоцна, поради што е изгубено драгоцено време за подготвување на партиските организации, демократските и напредните народни маси во пресрет на настаните во навечернината на најголемата опасност за Југославија и Балканот — фашистичката агресија. Таквата неактивност на секретарот на ПК Методија Шаторов — Шарло беше штетна. Таквиот негов став и неактивност е една од основните причини што револуционизирањето на народните маси во Македонија не го достига оној степен, каков што достига револуционизирањето во другите делови на Југославија. Партиските организации имено се оставени сами на себе. Без една општа и организирана пропаганда и апитациона активност во тие реални денови се создава поголем простор за влијание на реакционерните и сепаратистичките групи кои можеа да ја кори-

⁴⁴⁾ „Резолуција на V земска конференција на КПЈ“ во делот „Борба за рамноправност и слобода“ — „Комунист“ број 1/1946, стр. 108.

стат напластената омраза спрема стара Југославија, поради големосрпската хегемонистичка и угнетувачка политика.

Потпишувањето на Тројниот пакт од страна на владата Цветковиќ — Мачек ги разбранува народните маси во цела Југославија. На 27 март 1941 година на секаде се одржани масовни демонстрации, кои доведуваат до соборување на владата. И во Македонија се организираат такви демонстрации по сите места, и покрај тоа што не е дадена директива од страна на ПК.